

MEM u ZİN MESNEVİSİNDE AHLAKİ DEĞERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review on Moral Values in *Mem u Zin* Masnavi

Nilay KINAY CİVELEK

Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü

nilaykinay@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6326-3586>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/1 Nisan/April 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	31.01.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	23.03.2022
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	113-127
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	https://doi.org/10.31463/aicusbed.1065519

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

iThenticate

MEM u ZÎN MESNEVİSİNDE AHLAKİ DEĞERLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review on Moral Values in *Mem u Zin* Masnavi

Nilay KINAY CİVELEK

Öz

İnsanların düşüncelerini, duygularını aktarmak için bir araç olarak kabul edilen edebiyat, toplum tarafından kabul görmüş ve halkın değerlerini de yansıttığı öğeleri bünyesinde barındırmıştır. Bu alanda ürün verilen dönemlerin içinde XVII. yüzyıl Osmanlı edebiyatı yazılı ürünleri ile oldukça velûd bir dönemdir. Mesneviler bu yüzyılda sıklıkla karşımıza çıkan nazım şeklidir. Mesnevilerde konu sınırlamasının olmama özelliği şairlerin mesneviyi tercih etme sebeplerinden biridir. XVII. yüzyıl Osmanlı geleneği şairlerinden olan *Ahmed-i Hânî* şark coğrafyasında yetişen büyük şeyh ve âlimlerden biridir. *Ahmed-i Hânî* klasik edebiyat geleneği içinde eserler vermiştir. Bu eserlerinden biri de Kürtçe olarak yazdığı ilahi aşk konulu *Mem u Zîn* mesnevisidir. Eser, şairin sanatsal kaygılarının yanında estetik beğenileri de taşımaktadır. Evrensel olan değerleri bünyesinde barındırdığı için ahlaki öğretiler bu mesnevide çokça yer almaktadır. *Ahmed-i Hânî* de eserlerini kaleme alırken bu öğretileri göz önünde tutmuştur. *Mem u Zîn*'de insanın sahip olması ve sakınması gereken düşünce ve davranışlar edepli bir şekilde anlatılmıştır. Şair eserinde ahlaki ilkeleri toplumda anlatıp öğretmeyi gaye edinmiş, ideal toplumu resmetmiş ve bu vesile ile iyilik, doğruluk, sabır, hoşgörü, cömertlik, adalet, sevgi gibi kavramları müşahhas bir dil ile okuyucuya aktarmıştır.

Ahmed-i Hânî sanatının yetisini kullanarak, ahlaki değere sahip olanların yaptıklarının karşılığını alacaklarını söylemektedir. Bu çalışmada, *Ahmed-i Hânî* ve *Mem u Zîn* hakkında daha önce yapılan çalışmalar ile tekrara düşmemek için şair, eser tanıtımı detaylı incelenmemiş, çalışmanın asıl konusunu oluşturan, mesnevideki ahlaki değer öğretileri ve kullanım şekilleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mem u Zîn, mesnevi, Ahmed-i Hânî, ahlaki değerler, XVII. yüzyıl.

Abstract

Literature, which is accepted as a tool to convey people's thoughts and feelings, has been accepted by the society and has included elements that reflect the values of the people. XVII. century Ottoman literature is a productive period with its written products. Masnavi is a form of verse that is frequently encountered in this century. The fact that there is no subject limitation in masnavi is one of the reasons why poets prefer masnavi. *Ahmed-i Hânî*, one of the poets of the XVII. century Ottoman tradition, is a great sheikh and scholar who grew up in the eastern geography. *Ahmed-i Hânî* produced Works within the tradition of classical literature. One of

these Works is *Mem u Zîn*, a masnavi of divine love written in Kurdish. The work carries the poet's artistic concerns as well as aesthetic tastes. Since it contains universal values, moral teachings take place a lot in this masnavi. *Ahmed-i Hânî* also took this teachings into consideration while writing his works. In *Mem u Zîn*, the behaviors and thoughts that a person should have and avoid are described in a decent way. In his work, the poet aimed to explain and teach moral principles in the society, portrayed the ideal society and conveyed the concepts such as goodness, righteousness, patience, tolerance, generosity, justice and love to the reader in a concise language.

Ahmed-i Hânî says that by using the talent of his art, those who have moral values will be rewarded for what they do. In this study, in order not to repeat the studies about *Ahmed-i Hânî* and *Mem u Zîn*, the poet and the introduction of the work were not examined in detail, and the moral value teachings and usage patterns in the masnavi, which is the main subject of the study, are given.

Keywords: Mem u Zîn, masnavi, Ahmed-i Hânî, moral values, XVII. century.

Giriş

Geçmişten günümüze toplumlar, bünyesinde barındırdıkları milletler ile düzenli, huzurlu ve sağlıklı iletişim kurarak yaşamının yollarını aramışlardır. Bir bütün içinde gelecek bilinci, aidiyet ruhu ve gelenek görenek biriktirmek için çeşitli yollara başvurulmuştur. Kişilerin eğitilmesi ve belirli değerlerin kazandırılması bu yolların başında gelmektedir. Toplumun hoşgörülü insanlardan oluşması uyum içinde yaşamayı, sevgiyi, saygıyı, barışı ve güzelliği artırıcı unsurlardandır. Kişilere verilecek eğitim onların hem zahirini hem de özünü onarmayı temel almaktadır. “Bir süreç olarak belirlediğimiz eğitimde değerlerin aktarımı kültür, inanç, tutum, norm, etik kavramları ile de yakından ilişkilidir” (Uludağ, 2021, s. 126). Bireylere verilecek eğitim ile yapılması amaçlanan değer aktarımlarının gelecek nesillere köprü vazifesi olması beklenmektedir. “Edebiyat tarihi açısından her dönem; içine aldığı zaman diliminin düşünce, his ve hayal dünyasını yansıtır. Sürecin sanata aksedişinin somut birer örneği olan edebî eserler; kendi devirlerinin özelliklerini, zevklerini, sanat anlayışını, inançlarını bir başka deyişle gerçek ve kurgusal bütün bilgileri taşır ve aktarır” (Levend, 2015, s. 13). Edebiyat tarihi içindeki bu edebî eserler halk için bir hizmet aracı idi. Sözlü edebiyat da dâhil olmak üzere ürünler insanlara bir mesaj taşımaktaydı.

Zaman içinde halkın zihninde adalet, yiğitlik, civanmertlik, cesaret, doğru sözlülük, fakir ve yetimi gözetme, âdâb-ı muaşeret, yardımlaşma, ahde vefa, iman, Allah ve peygamber sevgisi, zühd ve takva, insan olma, sorumluluk, hesap günü bilinci gibi içtimaî,

dinî ve ahlaki değerlerin oluşması bu eserler vasıtasıyla olmuştur (Öztürk, 2005, s. 44).

İnsanların yazılı unsurlarla eğitilmesi, şair ya da yazarların bu yolla vermek istediklerini aktarması kültürel öğeleri yaşatan değerlerdendir. Türk edebiyatı eserlerinde bu durum çok görülmektedir. Çalışmaya konu olan mesnevi Kürtçe yazılmış bir eserdir. Türkçeye çevirisi yapılan bu mesnevinin yazılış ve içeriği itibarıyla klasik Türk edebiyatı alanında verilen mesnevilerden bir farkı bulunmamaktadır. Şair aktarmak istediğini beyitler aracılığı ile vermiştir. Okuyucunun verilen kültürel, maddi-manevi değerleri anlaması şairlerin ilk amacıdır.

Bu tür eserlerde farklı amaçlar güdülebilmişse de, taşıdıkları sanatsal ve edebî değer sayesinde toplum açısından önemli sayılabilecek birçok değerın yaşatılması ve genç kuşaklara aktarılması bakımından önemli katkılar sağlamışlardır. Zira okur, böyle bir metinle meşgul olurken Osmanlı toplumun sevgi (Allah, Hz. Peygamber, din, vatan, memleket, tabiat, bitki, hayvan...), saygı, sadakat, nezaket, vefa, tevazu, samimiyet, ihlas, tokgözlülük, cesaret, dünyaya değer vermemek, gerçek aşk, kıskançlık, yardımlaşma gibi çok farklı değerler konusundaki birikimini ve bakış açısını da tespit etme imkânı bulmaktadır (Bayram, 2021, s. 3).

Müslüman bir toplumun kaynak alacağı ilk kitap *Kur'ân-ı Kerim* olduğu için orada bulunan peygamber kıssaları insanlara nasihat konusunda örnek teşkil etmektedir. Şair ve yazarlar bu kıssaları, rivayetleri, din büyüklerinin hayatlarını eserlerinde işleyerek okuyucularına aktarmışlardır. Özellikle bu eserlerde işlenen ve insanlara ibret ve öğüt olan yazıların kıymeti daha iyi anlaşılmalıdır. Her toplumun mutlu bir beraberliği, huzur ve barış ortamının olması için kendi bünyesinde barındırması gereken özellikleri sıralayan bu eserlerdeki değerler ahlaki, dinî, kültürel bakımsızın günümüze de uyarlanmalıdır. “Bizler insanı eşref-i mahlûkat olarak gören bir geleneğin temsilcileri olarak eski edebiyatımızda oluşturulan eserleri incelediğimizde değerler eğitimi ile ilgili olarak çok şey öğreneceğimiz ve geçmişteki değer ve değerler anlayışıyla günümüzdeki değer ve değerler anlayışı arasında kıyas yapma imkânı elde edeceğimiz aşikârdır” (Uludağ, 2021, s. 128).

Ahmed-i Hânî ve *Mem u Zîn* Adlı Mesnevisi

17. yüzyılda Doğu Anadolu bölgesinde yaşamış bir âlim ve şair olan *Ahmed-i Hânî*'nin hayatı hakkında pek fazla malûmat bulunmamaktadır. Eserlerinden elde edilen bilgiler ile yaşadığı tarih aralıkları ve çevreler,

aldığı eğitim, ailesi, yaptığı görevler vb. hususlar hakkında bazı kanaatlere varılabilmektedir.

Ahmed-i Hânî, daha iyi anlaşılıp etrafına daha faydalı olabilmek adına eserlerini Kürtçe yazmıştır. *Mem u Zin* mesnevisi de Kürtçe yazdığı eserlerinden biridir. Fakat bu mesnevinin Türkçe manzum çevirileri de bulunmaktadır. Bu çalışmada esas olarak alınan, bu tercüme, örnek olarak kullandığımız beyitler, Ahmed Faik'in 1856 yılında aslından Arap harfleriyle yaptığı çevirinin transkribe edilmiş şekli olan Ayhan Tek'in (2015) tez çalışmasından alınmıştır.

Asırlar önce yazılmış bir eserin mahiyetindeki ahlaka bakış açısını ve değerleri anlamak günümüz toplumlarını kıyas için de faydalı olacaktır. Bir şairin, içinde yetiştiği toplumun gerçekleriyle ilişkili olarak ahlaki değerlerini eserlerinde işlemesi onun özgünlüğünün yansımasıdır. 17. yüzyıl klasik edebiyatı geleneğinde yetişmiş bir şair olan *Ahmed-i Hânî*'nin mesnevisine bakıldığında bu durum görülebilmektedir.

Gerek yurt dışında birçok batılı bilim adamı ve gerekse Türkiye'deki bazı araştırmacılar, yaptıkları araştırma ve yayınlarda her nedense, *Ahmed-i Hânî*'nin gelenekçi ve dinî önder olmasıyla birlikte onun İslam dinine sıkı sıkıya bağlılığını ve İslam'ı, bir üst kimlik olarak kabul etme özelliğini inceleme dışı tutmuşlardır (Karabey, 2006, s. 64).

Bu durumdan hareketle eserin orijinalinin incelenememesi işlenmek istenen konu bakımından bir kayıp olarak görülmektedir. Hikemî unsurları barındıran bir eser farklı bir dile çevrildiği vakit hem yazarının hem de toplumun gelenek ve görenekleriyle ilgili düzenlemeye gitmeleri olasıdır. Bir eserde ahlaki unsurların barınması, o eserin toplumsal mesajı dinî ve tasavvufi erdemlerle bulundurmasını düşündürmektedir.

Eski Yunan'da Pisagor, Sokrat, Eflatun ve Aristo ile bir bilim dalı haline getirilen ahlak; İslami medeniyet dairesine dâhil olan kültürlerde dinin ahlaka verdiği önem sebebiyle din ve tasavvufu iç içe alınmış, ahlakın temel kaynağı da Kur'an ve sünnet olarak kabul edilmiştir (Yeniterzi, 2002, s. 327).

Eserde verilen ahlaki tecrübeler ve dinî öğütlere bakıldığında İslam dini çerçevesinde olduğu görülür. Çalışmamızda etik kurula gerek görülmemiştir.

Mesnevinin Konusu

Klasik aşk mesnevileri Leyla ile Mecnun, Hüsrev ü Şirin, Yûsuf u Züleyha ve Vamık u Azra gibi *Mem u Zin* mesnevisi de kavuşamayan ve üçlü aşk ilişkisini içeren bir eserdir. Tek (2015)'in hazırladığı doktora

tezinde mesnevinin Türkçeye çevrilmiş hâli ile yapılan mesnevi özeti şu şekilde verilebilir:

Mir Zeyneddin olarak tanınan Botan beyinin Sîti ve Zîn adında iki kızı vardır. Güzelliği dillere destan olan bu kızların gönülleri, babaların hizmetini gören Tacdin ve Mem adlarında gençlere sevdalıdır. Sîti Tacdin ile evlenir ve muradına nail olur. Fakat Zîn sevdiğine kavuşamaz, çünkü babasının yanında çalışan ve Zîn'i seven Bekir (Beko) adında birinin bu sevdadan haberi olur ve onların kavuşmasını engellemek için her türlü oyunu kurar. Mem aşkıdan çöllere düşer, aklını yitirecek duruma gelir. Zîn'in mum ile sabah rüzgârı ile konuşması onun ne kadar çaresiz kaldığını yansıtır. Beko'nun oyunlardan biri de Mem'i zindana attırmak olur. Tacdin ve Sîti ne kadar uğraşsalar da bir türlü bu oyunu bozamazlar. Mem'in zindanda kaldığı süreçte ilahi aşka uzanan serüveni başlar ve ölene kadar bu hâl üzere kalır.

Sûfî gibi dutdı künc-i halvet

Şeyh gibi bulup makâm-ı vâhdet (41a-16)

Mem'in ölüm haberi Zîn'e ulaşınca kabrinin başına gider ve orada ağlayıp Mem'in mezarına kapanarak ruhunu teslim eder. İki genci çok seven ve hallerine çok üzülen halk bunların mezarlarını yan yana yaparlar. Kötü emelleri ile iki aşığın kavuşmasına engel olan Beko'yu da Tacdin öldürür. Bu hazin hikâyenin kahramanları bir gün bölgede Pir olarak bilinen birinin rüyasına girer ve âşıkların cennette kavuştuklarını, köşkte yaşadıklarını haber alır. Ayrıca rüyada, Beko'nun da bu köşkün bekçiliğini yaptığı anlatılır.

Birinde Memi birinde Zîn hem

Hurrem idiler o yerde bî-gam

Mânend-Bekir o yerde berâber

Beklerdi o kasr için serâser (57b-4/5)

Mesnevi türündeki eserlerin geneli içerik olarak öğüt vermeyi amaçlar. Bu amaç ile oluşturulan ürünler şairlerinin tecrübelerini yansıtır. Okuyucuların en üst seviyede istifade etmesi için de yalın bir dil ve anlatım tercih edilir. Kişiyeye ve topluma vereceği mesajı inşa etmesi için eserdeki nasihatlerin yerinde olması ve tespitinin iyi yapılması gerekmektedir. Eserde verilmek istenen eğitim ve değer unsurları, karakterler üzerinden okuyucuya yansıtılır. *Mem u Zîn* mesnevisinde ferdî öğüt ile birlikte topluma hitap edilen nasihatler de görülmektedir. Eserde sıklıkla; sabır, tevazu, vefa, dostluk, kanaat, doğruluk gibi değer unsurları işlenmekte ve insanı doğruya yöneltip yanlıştan sakındırma gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Sözlük

anlamı “yaratılış, huy, karakter, seciye, din ve adet anlamına gelen ahlak” (Çağrı, 1989, s. 1); tanımını dâhilinde kişilerin mizacını da içermektedir. Mesela; “iyilik, doğruluk, suçsuzluk, zayıflık ve çaresizlik Mem ile Zîn’in şahsında toplanarak; kötülük, dalkavukluk, fitnecilik ve ikiyüzlülük de Bekir’de somutlaştırılarak gözler önüne serilmiştir” (Bozarlan, 1968, s. 11). Bir toplumda olgun birey tipi mevcutsa o toplumda birlik ve düzenin de olacağı inancı bulunmaktadır. Bu düzenin yapılanması için öncelikli olarak ilmî ve dinî nasihatlerin yararlı olacağına inanılmıştır. *Ahmed-i Hânî*’nin de aldığı eğitim gereği öğüt olarak önceliği halkın Müslümanlığına katkıda bulunmaktır. Bu sebeple denilebilir ki Mem u Zîn mesnevisinde ahlak eğitimi, ahlaki değerler gibi nasihat verme durumunun geleneksel, sosyal ve dinî kavramlar üzerinde yoğunlaştığı ve bu yolla hikayelediği görülmektedir.

Bu minvalde *Mesnevi*’de tespit edilen değerler şunlardır:

İyilik ve Kötülük

Bir insanın toplumda iyi işler yapmasının yanında yaptığı işlerin şeffaf ve faydalı olması önemlidir. İyilik yapılacaksa karşılık beklenmeden yapılmalıdır. İyi ve faydalı insan olma düsturunu kendine rehber edinmiş bir kişinin başına gelecek felakete karşı da gönül birliği içinde mutmain durumda olması beklenir. Kötülük ise bunun tam tersidir. Bir kişiyi kötülüğe sevk edecek en ufak bir işi bile kapısında bulundurmaması ve aklını her daim kullanır durumda olması gerekmektedir. Bir olayın iyi ya da kötü olduğunun farkına varmak kişinin akıl ve irade sahibi olmasıyla alakalıdır. İnsanı hayvandan ayıran birinci faktör de bu koşuldur. *Çünkü onların zekâları “iyi” ve “kötü” hareket kavramlarının doğmasına üstelik bu davranışların mükâfat ve ceza ile karşılanabilmesi için bir sosyal düzenin kurulmasına yetecek kadar gelişmemiştir* (Güngör, 1995, s. 11). Kötülükle mücadele olarak da görülen bu işte adaleti pusula olarak elde bulundurmamak çok mühimdir. Çünkü bir toplumun en çok ihtiyaç duyduğu değer yargısı iyiliktir. Bir toplumda iyilik varsa oradaki insanların arasında dayanışma, yardımlaşma, güven ve huzur bulunur.

Verdikde kula Hüdâ harâset

Kıldırılmaz ana kabûl necâset (34b-8) ¹

İnsâfı kıl ana eyle insâf

Âyîne gibi gel ol dil-i sâf (54b-4)

¹ Örnek olarak verilen beyitlerde parantez içindeki kısımların ilki varak, ikincisi ise beyit numarasını göstermektedir.

Ahmed-i Hânî bir kişinin niyetinin, düşüncesinin, amacının kötü olduğu bilinince o kişinin uyguladığı eylemin sonucunu iyi olmasının beklenmeyeceğini vurgular. İnsanın içi kötülüklerin ya da iyiliklerin kaynağıdır.

“Bundan dolayı toplumun önde gelenleri geleceğin mirasçısı çocuklara ve gençlere bilgi, beceri, meslek edindirmenin yanı sıra dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü ve edep, dayanışma ve yardımlaşma, sorumluluk alma, temizlik, dinî değerler, onurlu olmak gibi değerlerin hepsini içinde barındıran “iyi insan” olmanın yollarını da öğretmelidir.” (Uludağ, 2019, s. 256).

Bed-hâh u bahîl ü bed-sigâlî
Bed-asl u hasîs ü bed-fi’âli (46a-7)

Bed-fi’l ü nemmâm-ı hîle-kârı
Redd eyle şapundan ol şerrârı (24a-8)

Arkadaşlık-Dostluk

Bir insanın kişilik özelliklerinin oluşması ahlaki değerler toplamıdır. Bu özelliklerin oluşması tutum ve davranışların gelişmesi için kişi hem yetişkin bireyleri gözlemler hem de öğreneceklerini arkadaş çevresinden öğrenir. Dost kelimesi, sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, düşman karşıtı olarak; dostluk ise, “iki birey arasında kopması mümkün olmayan bir bağın oluşması” (Akalin vd., 2005, s. 562) şeklinde tanımlanır. Mesnevide dost kavramı iki yakın arkadaşın birbirleri için yaptığı fedakârlıklar bütününde ele alınmıştır. Birbirinin arkasını kollayan, güven veren, sır saklayan, karşıdakinin derdini kendi derdi bilen bir dost resmi çizilmiştir.

Ol iki civân u iki ‘âşık
Ol iki dilîr ü iki sâdık (9b-11)

Dost yoluna gör ne işledi dost
Hep yakdı ki kalmadı ana post (37a-9)

Tâcdîn gibi gelmedi bu eslâf
Dost yoluna mâlun etdi telâf (37a-11)

Senden bana olmaya cüdâlık
Olmaz bana sensiz aşinâlık (9b-7)

Sadakat ve Vefa Sahibi Olma

Vefa kelimesi, “sözünde durma, dostluğu sürdürme, sevgi bağlılığı” (Akalin vd., 2005, s. 2084) anlamlarına gelmektedir. Sadık ve vefalı olan kişi her sıkıntılı işten başarı ile çıkar. Mesnevide sadakat ve vefa konusu

hassasiyetle işlenmiştir. Şair karakterlerine vefalı olmayı her koşulda öğütlemiştir. Kötülük görülen yerde bile her zaman vefa sahibi olarak davranmak gerektiğini ve böylelikle vefalı olan kimsenin her zaman kazanacağını söyler.

Beklerdi kapuyı çün Mem-i zâr
Tâ subha erince ol vefâ-dâr (23b-2)

İşte sana yâr Mem-i vefâ-dâr
Bin cân ile ol sana taleb-kâr (23b-7)

Her kim sana eylese cefâyı
Lûtf eyle sen ana kıl vefâyı (54b-7)

Encâmı sen etmesen vefâyı
Elbetde bular çeker cefâyı (9b-16)

Derdin ki: senünle sâdıkım ben
Tab'unla sana muvaffıkım ben (29a-13)

Ol 'âşık-ı sâdık oldu tahkik
Bu kalbim anı çün etdi tasdik (47a-2)

Ol dem ki olunca sende el-hak
Sıdk ile yürü o râha mutlak (46a-10)

Benden ola sana çün vefâlık
Bir an sana eylemem cüdâlık (29a-14)

Kanaat, Şükür ve Hırs

İnsani değerlerden en önemli olanlarından biri de kanaat sahibi olmaktır. Kanaat sahibi olmak, mutlu olmak ile eş değerdedir. Bir insanın gördüğü, istediği her şeye sahip olma isteği aç gözlülüğün belirtisidir. Bu durum kişinin yoksul kalmak istemeyişinin bir nevi dışavurumudur. Zengin-fakir arası grupların çekişmeleri de bu sebeptendir. *Ahmed-i Hânî* insanlar arasında görülen bu durumların önüne geçmek için nasihatler vermiştir.

Hamd eyle ki cevher-i zebândır
Şükr eyle ki lâyıkun cinândır (3a-6)

Ben bende ne lâyıık-ı visâlem
Hurisend-i suret ü hayâlem (16b-14)

Her dem o Hüdâ'ya eyle zâkir
Şükr ile zebânun eyle şâkir (28a-16)

Düşmenler ana bulunca çün râh
Sâhib-garaz oldu işden âgâh (37b-13)

‘Aklı vü fikri şuûr-ı insân
Hırs u hareket misâl-i hayvân (30a-17)

Güzel Söz

Bir kişinin güzel şeyler anlatması, muhatabını doğru olana yönlendirmesi o kişinin içindekinin dışına yansımadır. Bu durum, kişinin güzel ahlaklı olduğunun kanıtıdır. Kişilik sahibi bir birey olmanın tamamlayıcı unsuru olarak nitelendirilen bu özelliğin bulunduğu kişiler toplumda sözü dinlenir, olumlu değerlere sahip olarak tanınırlar. Hz. Mevlana’nın da dediği gibi “testide ne varsa dışına o sızar”.

Gonca gibi tengdir dehânı
Nutk eylese şehddir zebânı (8a-11)

Çün yanına geldi Zîn-i pür-gam
Hoş söz ile kıldı anı hurrem (46b-7)

Cömertlik-Tamahkârlık

Ahmed-i Hânî eserinde cömertlik kavramını bir sosyal yardımlaşma gereği gibi işlemiştir. Eserde bulunduğu ahlaki ölçütler içerisinde insanın sahip olduğu imkânları diğer insanlar ile paylaşmasının cömertlik olduğu vurgulanmıştır. Elindekini paylaşmak ile ters bir kavram olan açgözlülüğün istenmeyen bir durum olduğu mesneviden anlaşılmaktadır. Bunlar sosyal ahlakın oluşmasında önemli değerlerdir. Ve bu değerler bireylerin tutumlarının şekillenmesine sebep olur. Mesnevide, bir kişinin takdir görmesi ile itibar sahibi olması onun yaptığı iyilik ve cömertlik ile eş tutulur, ayrıca tamahkâr insanın hâlinin kötü olacağı vurgulanır.

Muhtâca sahâvetinde Hâtem
Mağlûb şecâ’atında Rüstem (7b-11)

Sâhib-kerem ol ki pür-‘atâdır
Zıllı hem o şâh per-i Hümâ’dır (52a-4)

Gel sevme bu mâlı ey nikû-nâm
Elbetde eder o, merdi bed-nâm (37a-12)

Zinhâri gel olma mâla hârîs
Vermez sana habbesini vâris (37a-13)

Kurtar özini ko gitsin ol mâl
Mâlı nedeyim yamândır ahvâl (36b-13)

Sabır

Kelime anlamı, “acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi” (Akalin vd., 2005, s. 1671) olarak tanımlanan sabır başarının anahtarıdır. Mesnevide sabır, bir kişinin derdine derman bulması, teselli olunması ve işlerinin yolunda gitmesi şeklinde verilmiştir. Sabır bir değer yargısıdır. Sabrın olduğu bir yerde çalışkanlık, sebat, metanet, tevazu, tok gözlülük gibi çoğu tutumlar da beraberinde gelecektir.

Tâye didi bu revîşle siz hem
Sabr ile olur bu derde merhem (13b-10)

Ben kıldım özüme sabr ü temkîn
Sen zevkde vü ben bu yerde gâmgîn (25b-4)

Olmadı visâl-i Zîni'den kâm
Hiç kalmadı Mem'de sabr ü ârâm (27b-14)

Sabr eyle bu işe kıl te'emmül
Tîz olma ve eyle sen tahammül (45a-10)

Doğru Söylemek

Mem u Zîn mesnevisinde olduğu gibi nasihat içerikli eserlerin çoğunda iyi davranışların başında her zaman doğruyu söylemek gelmiştir. Bir kişinin her işinde ve sözünde doğru olması kendisinden istenilen tutum ve davranışlardandır. İnsan doğruyu söylediği zaman aklını da kullanmış olur ve saygınlığı artar. Aklını devreye soktuğu zaman, tedbirli iş görme çabası içine gireceğinden olumlu olarak kişiliği gelişir.

Söylerdi zebânı merd ü lâfi
Da'vâsınun olmayup hilâfi (9b-2)

Tedbirli Olmak

Tedbirli olmak güzel ahlakın vasıflarından biridir. İnsan, tüm tedbirlerini alarak bir işe girişirse o işte başarılı olur. İşin bütün ayrıntılarını düşünmek ve akıllı hareket etmenin insana yarar sağlayacağı mesnevide işlenen bir diğer konudur.

Bu hayrete Mem kılup tefekkür
'Akl ile bu işe kıldı tedbîr (35b-8)

Tedbîr ana eyle sonra temkîn
Tâcdîn yüreginde dutmasın kîn (45a-3)

Tedbîr ile olsa Mîr-i kâmil
İşinden olur mu zâtı gâfil (46a-11)

Sanatçılar nasihat içerikli bir metni kaleme alırken söyleyeceklerinin içeriğine göre öncelikli olarak gençleri hedef almalıdırlar. Her bireyin kendine özgü olan ve kişiliklerinin gelişmesinde ahlaki değerlerin rolü yadsınamaz. Tıpkı fiziksel özellikler gibi kişilik özellikleri de birbirlerine benzemez. Çünkü kişilik (şahsiyet) kelimesinin tanımı, “her insanın kendine özgü davranış eğilimlerinin dinamik bir bütünü” (Güngör, 1995, s. 12) olarak yapılmaktadır. Bir çocuğa, kişilik oluşumunda bir değer olarak verilecek öğütlerden biri her zaman doğruyu söylemesini istemek, olmalıdır. Ona yalan söyleyen kişinin onurunun kırılacağı, saygınlığını kaybedeceği ve kötü davranış sahibi olarak tanınacağı aşılmalıdır. *Ahmed-i Hânî* de mesnevisinde kötü ahlaklı kişilere yalancı sıfatı ile yaklaşmıştır.

Ol Tâye’ye böyle söyledi Pîr

Ey maksad u mekr ü kizb ü tezvîr (15a-8)

Akıl İle Hareket Etmek

Akıl ve irade sahibi bir insanın ahlaki değerlere sahip olması beklenir. Akıl sahibi kişiler yalan söylemezler, düşünerek hareket ettikleri için işlerinde başarılı olurlar, hür iradeleriyle karar verdikleri için de kendisinin ve toplumun zarar görmesini engellerler. *Mem u Zîn* mesnevisindeki iyi kahramanların ortak özelliği akıllarını kullanarak işlerini yapmalarındır.

Akl ile özüni âşinâ kıl

Zincîr-i cünûnı gel rehâ kıl (52a-2)

Aklî vü kemâlde ehl-i ‘irfân

Zabtında anun nizâm-ı devrân (7b-12)

Bir nice zarîf ü zât ü kâmil

Cem’ ede yanına ‘akl ü şâmil (17b-11)

Hîç mümkün olur mu dil-yakîne

Etme gönlünü kabûl-i kîne (54b-5)

Almadı nasîhat ile pendî

Kendine kılup belâ-yı bendî (26a-3)

Hoşgörülü ve Mütevazı Olma

Hoşgörü, bir kişinin farklı değer yargılarındaki bir kişiyi olduğu gibi kabul etmesi; mütevazı ise başkalarını kendinden aşağı görmeyen demektir. Eserde, kibirli olmanın zararlarını bir insanın her zaman çekeceği, tevazu sahibi olmanın da kişinin makamını artıracığı vurgulanmıştır. Hoşgörünün

her zaman övülecek bir haslet olduğu ve insanın sahip olması gereken önemli değer yargılarından biri olduğu bilinmektedir.

Kıldım ise ger hatâ vü ‘isyân
İnsânda olur o nâkıs her ân (29a-6)

Ammâ ki tevâzu‘ eyle ta’zîm
Yüz mertebe ihtirâm ü tekrîm (28b-14)

Sır Saklamak

Mesnevi boyunca üzerinde durulan ahlaki değerler içinde sabırlı olmak, sır tutma değer yargısını ortaya çıkarır. Sır saklamanın insanlar arasında verilen sırrın arkadaşlığın boyutunu ve sabırlarını artırdığı anlatılır. İyi ve dürüst insanlar ne kadar zorlukla karşılaşsınlar karşılaşsınlar verilen sırrı söylemezler; çünkü bu, ahlaki değerlere sahip olan erdemli insanların vasfıdır. Böyle kişilere verilen sır mezara kadar onlarla beraber kalır düşüncesi de mesnevîde işlenmiştir.

Oldukda bulara râz-ı sohbet
‘Arz eylediler kemâl-i ülfet (51b-6)

Zîn ile Sîtî düşünce zâre
Râz açmadılar nedîm ü yâre (13a-4)

Ağlardı hemîşe zâr ederdi
Râz açmaga her dem ‘ar ederdi (13a-7)

Cân kıldı ten içre çün teveddu
Bu sırrı sen eyleme teşeyyu (48b-5)

Sonuç

Ahlak, bu çalışmada tanımı itibarıyla bakıldığında yaratılmışlar içinde insana özgü olan bir özelliktir. İyi insan ve beraberinde iyi bir toplumun getirisi çoğunlukla ahlaklı olmaya bağlanmıştır. Ahlakın bilgi ve akıl ile olan ilişkisine dikkat çekilmiştir. Bir toplumu meydana getiren bireyler farklı kişilik özelliklerine sahiptir. Bu durum toplumun şekillenmesinde farklılıkların doğmasına sebep olmuştur. İçinde yaşadığı toplumun eğitimini kendine görev addeden yazar ve şairler eserlerinde bu konulara değinmişlerdir. Çünkü edebiyat bu değerlerin geleceğe aktarılmasında rol oynamaktadır.

Ahmed-i Hânî, 17.yüzyılda yazmış olduğu mesnevîsinde ideal insan tipiyle beraber kötü huyların zararlarını dile getirmeye çalışmıştır. Bu eserde tespit edilen kısımlarla ahlaki özellik olarak bir insanda iyilik, doğruluk, sabır, hoşgörü ve cömertlik gibi unsurların bulunmasının önemi

vurgulanmıştır. Mesnevide bu unsurlar, kişiselleştirilerek verilmiştir. İyi karakterlerde güzel ve iyi huylar; kötü olan karakterlerde de istenmeyen kötü hasletler yazılmıştır. Yazarın nasihat ettiği hususlar sadece kendi dönemi içinde değil her zaman geçerli olması gereken hususlardır. Bu değerlerin verilmesinin amacı kişinin her iki dünyada rahat etmesine yöneliktir. Esere genel olarak bakıldığında ahlaki, dinî ve toplumsal değerlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bireyi koruyucu ve gelenek yanlısı olan bu değerler sonuca yöneliktir. Bu eserin önemini, yazıldığı dönemin sorunlarını aydınlatmasının yanı sıra günümüzde de hâlâ bireyde olması beklenen değerleri içinde barındırması ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akalın, Ş., Toparlı R., Gözaydın, N. vd. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayram, Y. (2012). “Değerler eğitiminde unutulmuş bir değer: divan şiiri ve kültürü”, *II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu*. İstanbul: Dem Yayınları, 1-28.
- Bozarslan, M. E. (1968). *Mem û zîn*. İstanbul: Gün Yayınları.
- Çağrııcı, M. (1989). *Ahlâk, diyanet İslam ansiklopedisi*. İstanbul: TEDAV. 2, 1-9.
- Güngör, E. (1995). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Karabey, T. (2006). Ahmed-i Hânî (1651-1707) hayâtı, eserleri ve *Mem o Zîn* mesnevisi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 30, 57-64.
- Levend, A. S. (2015). *Divan edebiyatı kelimeler ve remizler mazmunlar ve mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztürk, Z. (2005). On beşinci yüzyıl şairlerinden Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf ve Zeliha* mesnevisinde işlenen değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 41-72.
- Tek, A. (2015); *Osmanlı edebiyatında Mem u Zîn mesnevisi ve yayılımı*. Yayınlanmamış doktora tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uludağ, E. (2019). Lâmi'î Çelebi'nin *Salâmân u Absâl* mesnevîsinde aktarılan değerler. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]*, 2(1), 250-278.
- Uludağ, E. (2021). Eğitim ve değer unsurları bakımından *Hüsn ü Aşk* mesnevisi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]*, 4(1), 123-163.
- Yeniterzi, E. (2002). “Mevlâna”nın eserlerinde ahlâkî unsurlar”. *X. Millî Mevlâna Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Konya, I, 327-342.

A Review On Moral Values In *Mem u Zîn* Masnavi Extended Summary

Classical Turkish literature has an intense period within the literary tradition. Artifacts have been given in this area for about six centuries. The social, economic and cultural life of the Ottoman state was reflected in literary products. In the 16th century, which coincided with the rise of the Ottoman state, there was a rise and increase in literary products. The poets, who produced works in the field of classical Turkish literature, generally gave works in the religious-moral field. Taking into account the needs of the society, religion was introduced to the nation that had just recognized Islam. Concepts such as the teachings, beliefs and worship of the religion of Islama re covered in the works. One of the poets who produced such works is Ahmed-i Hânî.

He lived and wrote works in the field of classical Turkish literature in the 17th century. He usually wrote his works in Kurdish. *Ahmed-i Hânî*, one of the poets of the XVII. century Ottoman tradition, is a great sheikh and scholar who grew up in

the eastern geography. *Ahmed-i Hânî* produced works within the tradition of classical literature. One of these works is *Mem u Zîn*, a masnavi of divine love written in Kurdish. The work carries the poet's artistic concerns as well as aesthetic tastes. Since it contains universal values, moral teachings take place a lot in this masnavi. *Ahmed-i Hânî* also took this situation into consideration while writing his works. In *Mem u Zîn*, the behaviors and thoughts that a person should have and avoid are described in a decent way. In his work, the poet aimed to explain and teach moral principles in the society, and he portrayed the ideal society. The concepts such as goodness, truth, patience, tolerance, generosity, justice and love are handled in a concise language. Such works are very important to set an example for the society. These works give advice to young people and guide them. This is the poet's primary purpose. *Mem u Zîn* masnavi is a work that contains a lot of advice and counsel.

With the parts identified in this work, the importance of having elements such as goodness, righteousness, patience, tolerance and generosity in a person as a moral characteristic has been emphasized. These elements given in the masnavi are given by being personalized. Good and good manners in good characters; undesirable and bad traits are also given to bad characters. The points that the author advises are the features that should always be valid not only in his own period. The purpose of giving these values is to make the person comfortable in both worlds. Considering the determined values, it is seen that there are many moral, religious and social values. These values, which are protective of the individual and tradition, are result-oriented. In addition to illuminating the problems of the period in which it was written, considering the values that should still be in the individual and to be remembered again reveals the importance of the work.

Ahmed-i Hânî emphasizes that although a person knows that his intention, thought and purpose is bad, the result of his action is not expected to be good. In the masnavi, the concept of friend is discussed in the context of the sacrifices made by two close friends for each other. The subject of loyalty and fidelity is handled sensitively in the masnavi. The poet advised his characters to be loyal under all circumstances. Concepts such as gratitude and contentment in the masnavi are also shown due to the conflicts between the rich and poor groups. *Ahmed-i Hânî* wrote that saying nice words is moral for a person. Generosity, on the other hand, is told in the mathnawi that a person's being appreciated and respected will be equated with his goodness and generosity, and the situation of a greedy person will be bad. In the masnavi, patience is given in the form of finding a cure for one's troubles, being consoled and doing things right. One of the recommended issues in the mathnawi is to tell the truth, to be cautious and not to lie no matter what. The poet especially focused on these issues. He showed it as the chief condition of being a good person. The common features of good heroes in *Mem u Zîn* masnavi are that they do their work using their minds. It is known that tolerance in masnavi is always a praiseworthy trait, and it is one of the important value judgments that people should have.